משנה · ראשונים · רמב״ם · סדר זרעים

רמב"ם על משנה כלאים

רבנו משה בן מימון [הרמב"ם]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רמב"ם על משנה כלאים

רבנו משה בן מימון [הרמב"ם]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רמבם-על-משנה-כלאים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
משנה א 5
משנה ב 5
משנה ג 6
משנה ד 6
משנה ה 6
משנה ו 7
משנה ז 7
משנה ח 7
משנה ט 7
פרק ב 8
משנה א 8
משנה ב 8
משנה ג 9
משנה ד 10
משנה ה 10
משנה ו 11
משנה ז 11
משנה ח 11
משנה ט 12
משנה י 12
משנה יא 13
פרק ג 13
משנה א 13
משנה ב 15
משנה ג 15
משנה ד 16
משנה ה 16
משנה ו 16
משנה ז 17
פרק ד 18
משנה א 18
משנה ב 18
משנה ד 19
משנה ה 19
משנה ו 19
משנה ז 19
משנה ח 20
משנה ט 20
פרק ה 20
משנה א 20
משנה ב 21
משנה ג 21
משנה ד 21
משנה ה 21
משנה ו 24
משנה ז 24
משנה ח 24
פרק ו 25
משנה א 25
משנה ב 26
משנה ג 26
משנה ד 26
משנה ה 27
משנה ו 27
משנה ז 27
משנה ח 27
משנה ט 27
פרק ז 28
משנה א 28
משנה ב 28
משנה ג 28

משנה ד 29
משנה ו 29
משנה ז 29
משנה ח 29
פרק ח 30
משנה א 30
משנה ב 30
משנה ג 30
משנה ד 30
משנה ה 31
משנה ו 31
פרק ט 32
משנה א 32
משנה ב 32
משנה ג 32
משנה ד 33
משנה ה 33
משנה ו 33
משנה ז 33
משנה ח 33
משנה ט 34
משנה י 34

פרק א

משנה א

זונין. מין ממיני החטה וישתנה בארץ בתבניתו וטבעו וע"כ נקרא זונין מענין היציאה מדרך היושר כמו לבם הזונה (יחזקאל ו):

ושבולת שועל. הוא השעורים המדברית:

וכוסמין. מין ממיני החטה והוא החטה המדברית:

ושיפון. מין ממיני החטים המדבריות וצורת שניהם שוה ר"ל צורת כוסמין ושיפון ומפני זה אינן כלאים זה בזה:

הפול. ידוע:

והספיר. נקרא בלשון ערב מא"ש:

והפורקדן. נקרא בלשון ערב גלבא"ן ובלע"ז וש"ש:

והטופח. גרגרים לבנים עגולים קשים להשתבר וטבעו קרוב לטבע השעורים וקראוהו הרופאים קרטומן וכבר פירשנוה באשר הקדמנו:

ופול הלבן. ידוע:

והשעועים. נקראת בלשון ערבי לובי"ה: ומה שאמר אינם כלאים זה בזה ר"ל כל אחד מהם עם הדומה לו:

משנה ב

הקשות. הם הקשואין הירוקין ונקראין אלפקון:

והמלפפון. הם קשואים לבנים ונקראים בלשון ערב פיא"ר:

חזרת וחזרת גלים. החסא הגנית והחסא ההררית:

עולשין ועולשי שדה. נקרא אל הנדבא הפרדסי והמדברי:

כרישין וכרישי שדה. הכרתי הגני והמדברי:

כסבר וכסבר שדה. גני ומדברי:

חרדל וחרדל מצרי. חרדל המדינה והמצרי:

דלעת המצרית. ידוע:

הרמוצה. רמוצה הוא תואר לדלעת ר"ל דלעת רמוצה והוא מין ממיני הדלועין וטעמו מר ואין ראוי לאוכלו עד שיטמנהו באפר חם ושם האפר החם שיש בו שארית מן האש רמץ ועל כן נקראת זו הדלעת רמוצה: ומה שאמר בכאן החרוב אינם החרובין אבל הוא מין מן הפול המצרי ושמו חרוב וכן פירשה הגמרא ואין הלכה כר"י:

משנה ג

הלפת. ידוע:

הנפוץ. הוא הצנון שבארץ הצבי והוא דומה ללפת:

כרוב. ידוע:

תרובתור. הוא כרוב מדברי שקלחיו דקין וכן פירשוהו בגמ':

תרדין. נקראים בערבי סלק:

לעונין. נקראין בערבי קטף ובלע"ז ארמול"ש:

השום. ידוע:

השומנית. שום מדברי וראשו גוף א' גס ואינם חלקים מחוברים כמו האחרים והרופאים מכניסין אותו בצרכי הרפואות:

בצל. ידוע:

ובצלצול. בצל המדבר ואולי בצלצול שם לבצל הקטן וכן פירשוהו אחד מן המפרשים:

והתורמוס. הוא בלשון ערב כן ובלע"ז פיישו"ל:

ופלסלוס. תורמוס מדברי ואין הלכה כרבי עקיבא:

משנה ד

אגסים. נקראים בלשון ערב עגו"ץ וההמון קורין לה ברקו"ק ובלע"ז מורייג"ס או אנפרשיג"ס:

וקרוסתומלין. הם בלשון ערב כמתה"י וההמון יקראו להם אגע"ז ובלע"ז פירא"ש:

ופרישים. הם חבושין בלע"ז קודונ"ץ.

ועוזרדים. נקראין עזרו"ד ובלע"ז שורב"ש:

וחזרד. נקרא אל עזרן:

פרסקין. בערבי אלפוך ובלע"ז פירשג"ש:

שקדים. בערבי אללוז ובלע"ז אמינדל"ס והפרסקין כשהן קטנים בתחלת צאתם דומין לשקדים וכשיהיו נגמרין בסופן נקראין בערבי ענא"ב:

רימין. נקרא אלנבק וכבר פירשנו אותו [פ' ומשנה א' בדמאי] ואמרו בגמ' יש מהן שהלכו בהן אחר הפרי ויש מהן שהלכו אחר העלין ר"ל אם הם דומים לפרי או לעלים לא יחשבוהו כלאים:

משנה ה

נפוץ. פרשנוהו:

לפסן. צמח שטעמו כטעם הלפת ירום על פני הארץ כשיעור אמה והרופאים קורין אותו לפסין:

ומה שאמר עם המצרית חסר השם המתואר וירצה לומר דלעת המצרית ועם דלעת הרמוצה:

משנה ו

זאב. ידוע:

כלב הכופרי. הוא כלב הציד מיוחס לכפר:

שועל. ידוע:

צבאים. עפרים:

יעלים. בערבי אל מעול:

פרד. בערבי אלבגאל:

הערוד. החמור המדברי:

משנה ז

אין מרכיבין אילן באילן כשישתנו המינין וכן ירק בירק ואין הלכה כר' יהודה:

משנה ח

פיגם נקרא בלשון ישמעאל ערב סראב ובלע"ז רודע:

קדה. מין האילנות ויש לו ריח טוב תרגום וקדה (שמו' ל) וקציעתא ואומר מור ואהלות קציעות כל בגדותיך (תהלים מה) וסדן של שקמה גוף אילן השקמה וכבר פירשנוהו [בריש] מס' דמאי:

וחצוב. צמח שיש לו שרשים יורדים בעומק הארץ במישור אינם נוטים לכאן ולכאן ובהם תיחם יהושע חלקי השבטים ועל כן נקרא חצוב:

שיהא מקירו. כדי שיקרר אותו וייסר מזג הצמח ההוא שהוא חם:

אבטיח בלע"ז אלכטין:

וחלמית. מין מהירקות ולא נודע לנו פירושו וי"א שהוא העשב הנקרא קטמיה בלשון ערב ובלע"ז מליו"ן:

משנה ט

משום כלאים. הוא מ"ש הכתוב (ויקרא י"ט:י"ט) שדך לא תזרע כלאים:

משום שביעית. הוא מה שאמר הכתוב (שם כה) שדך לא תזרע בשנה השביעית:

ולא משום מעשרות. שלא יתחייב כשיעקור אותה מעשר שהכתוב אומר (שם כז) וכל מעשר הארץ מזרע הארץ וזה אינו צומח בארץ:

ונטלים בשבת. מפני שאינם צמח מחובר בקרקע ואע"פ שינענע העפר בשעת עקירתם שהעיקר אצלנו באלו הענינים טלטול מן הצד לאו שמיה טלטול:

ור' יהודה מצריך לזרוע שני מינים עם אחד משני מינים או עם מין שלישי ואז יתחייב מלקות מן התורה על הזרע ההוא והביא ראיה עליו מן כלאי הכרם שאמר הכתוב (דברים כ"ב:ט') לא תזרע כרמך כלאים והכלאים זולתי הכרם וכן בזרעים צריך שיהיה כלאים לבד הדבר שנזרע בו כלאים ואין הלכה כר' יהודה אבל כלאי הכרם נפסקה הלכה עליו שאינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד ואז יהיה חייב מלקות:

פרק ב

משנה א

הסאה כבר בארנו (סוף פאה מ"ז) שהיא ו' קבין ורובע היא רביעית הקב והוא אומר שכשיהיה בזרע חלק מכ"ד ממנו מזרע אחר אסור לו לזרוע אותו הזרע עד שימעט זה הזרע האחר או עדשיבור אותו מן החלק ההוא או יוסיף על הזרע עד שיהיה ערך הזרע האחר לזה הזרע פחות מערך אחד אל שלשה ועשרים: ומה שאמר ר' יוסי יבור. כגון שנתערב רובע שעורים בסאה פחות רובע מן החטה שיהיה הכל סאה לא יספיק לו שילקוט מן השעורים מעט עד שימעט הרובע אלא עד שיבור כל שיעור שיש שם אחד שיהיה הרובע ההוא ממין א' כמו שאמר מתערובות השעורים בחטה או משני מינין כגון שיהיה קצת הרובע שעורים וקצתו אפונים ונתערב בחטה ואמר ר"ש לא אמרו אלא ממין אחד: ומה שאמרו חכמים כל שהוא כלאים בסאה מצטרף לרובע. ר"ל שאלו ב' מינים או יותר אם יהיה כל א' מהן כלאים עם הסאה ההיא וכשיתקבצו מכולם רובע בסאה מעט אבל אם יתערב מן הזונין ושעורים רובע בסאה פחות רובע מחטין אחר שהזונין אינם כלאים עם החטין לא יצטרפו לשעורים והלכה כחכמים ואין הלכה כר"י ותצטרך לדעת כשתמצא צמח ובו צמח אחד כלאים מתערב עמו אם יהיה פחות מחלק מכ"ד מהכל יניחוהו ואם יהיה חלק מכ"ד או יותר יעקרו הצמח האחר ויעקרוהו וישליכוהו לפי שדין ימעט מחויב לצמח ג"כ וזה עיקר הדין אבל מפני שנהגו בני אדם שלא יזהרו בכלאים ואינם חוששים למה שיעקרו להם מן הצמח לפי שזהו נכוש השדה וכאשר ראו זה התקינו שיהו מפקירין את כל השדה:

משנה ב

הוא אומר שזה שאמר כי רובע לסאה הוא שיהיה כלאים ואסור לזרוע אותה עד שימעט מאותו הרובע וזה יהיה כשיתערבו מיני התבואה אלו באלו או במיני הקטנית אלו באלו או במיני התבואה ומיני התבואה הן חטין ושעורין וכוסמין ושבולת שועל ושיפון וקטניות הם כמו הפול והלוביא ואלמאש ואלגבאן ואלכרסנה והאפוני' וזולתם ממה

שדומה לאלו הזרעים: ומה שאמר זרעוני גנה שאינן נאכלים. ר"ל כי הזרוע בעצמה לא יאכלו כמו שיאכלו הפולים והאפונים וזולתם כמו זרע הצנון וזרע הכרפס וזרע לפתות וזרע שומר וזולתם ממה שידמה להם מן הזרעים שאינן מזון וכשיפול חלק מכ"ד ממה שיזרעו בבית סאה ממנה בשיעור סאה יתחייב למעט וכן יצטרפו אלו הזרועים כולם כדי שישלם מהם חלק מכ"ד ממה שיזרע בבית סאה ובית סאה הוא מקום מן הארץ מרובע נ' אמה על נ' ויהיה מדת המקום אלפים וחמש מאות וכל מקום מן הארץ שיש בו בחשבון התשבורת אלפים וחמש מאות אחד שתהיה מרובעת או עגולה או משולשת או על זולת תבנית זה זאת נקראת בית סאה:

ונופל לבית סאה הוא שיעור הזרע שיזרעו בזה המקום אמרו בגמרא שהוא קב וחצי אם כן יהיה א' מכ"ד בנופל לבית סאה חלק מי"ו מן הקב והוא רביעית הרובע ויאמר כשיתערב מן זרעוני גנה שאינן נאכלין ואפי' ממינין רבים מהם רביעית רובע אחת בסאה שתהיה הסאה ההוא מתבואה או קטנית או מא' זרעוני גנה שהוא צריך למעט וכ"מ שנאמר במשנה באמת היא הלכה למשה מסיני. ודברי ר"ש חוזר על מה שנאמר בתחלת הפרק לא אמרו אלא ממין אחד וביארו בגמ' דעת ר"ש כפי מה שאומר שהוא אומר כשם שאמרו שני מינין אין מצטרפין להחמיר וזה על דעת שהוא אומר שהרובע לא יצטרף משני מינין כך אמרו שאין שני מינין מצטרפין להקל וביארו בגמ' זה והוא שאמר כגון שיתערב בכ"ב קב וחצי קב מחטה חצי קב שעורים ופחות מקב עדשים ויהיה הכל קרוב לבית סאה על כן יאמר ר"ש לא נאמר שני מינין מצטרפין להקל כדי שנאמר שחצי קב שעורים יצטרף אל כ"ב וחצי חטה והוא מותר ונחשב בלבנו שהכל חטה ויהיה זה הפחות מרובע עדשים מעורב בסאה ואינו חייב למעט מפני שהוא פחות מרובע לסאה ויהיה הצטרפות השעורים לחטה להקל ואמר ר"ש שאין לנו לומר כן אבל נאמר שהשעורים לא יצטרפו לחטה וזה פחות מרובע עדשים שנפל בכ"ב וחצי חטה יתחייב למעט מפני שערך פחות מרובע בכל שהוא לכ"ב וחצי גדול מערך רובע בית סאה וזה ענין דברי ר"ש כמו שביארו בגמ': ומה שאמר הפשתן בתבואה אינו דברי ר' שמעון אבל דברי חכמים והודיענו שזרע פשתן אינו מן הקטניות אבל הוא כזרעוני גנה ואין הלכה כר"ש:

משנה ג

וכמה יהא חורש כתלמי הרביעה מפני שחייבנו אותו להפך הארץ אמר שלא יתחייב שיהפכנה כולה מענית אצל מענית עד ישלים הכל להפוך אותה אלא יחרוש אותה כמו שהופכין אותה קודם המטר כדי שירד המטר בה ויכנס בעמקה וזה ההפוך קל ואין

מעמיקין בו ופי' תלם הוא בקע שעושה המחרישה בעוברה בארץ: ואמר אבא שאול שיהפוך אותה עד שלא ישאר ממנה מקום שאינו הפוך אלא פחות מחלק מכ"ד בשטח הארץ והוא שיעור רובע לבית סאה כמו שביארנו פעמים ואין הלכה כאבא שאול:

משנה ד

זריעת הזרעונים כמו התבואה וקטניות וזרעוני גנה נקראת זריעה ומטע האילנות נקרא נטיעה ומלת אשרש ומשרש גזור ממלת שרש וענינו לכרות השרש ולעקור אותו וכבר נמצא בספרי הנבואה ושרשך מארץ חיים (תהילים נ"ב:ז'):

גומם עד פחות מטפח. יכרות השרשים עד שלא ישתייר מהם בארץ אלא פחות מעומק טפח ויזרע בארץ ההיא ואחר כך יעמיק לעקור את הכל עד שלא ישתייר כלום:

משנה ה

קנבוס. יש אומרים שהוא הנקרא בלשון ערב כרויא:

ולוף כבר פירשנוהו שהוא מין ממיני הבצלים ואיני יודע היאך אלו עושות לשלש שנים והענין כבר ידוע שהוא צמח כשיכרתו אותו וישארו שרשיו יצמחו אחר שלש שנים לפיכך אמר שאע"פ שהדבר כן אין חורשין עליו עד שיעקרו שרשיו ויש מן הצמח מה שיזרעוהו ויקצרוהו ואחר כך יצמח פעם שנית ופעם שלישית כגון העשב הנקרא ניליגה וניליגה היא אינדי בלע"ז ופספסא הוא הנקרא אספסתא בגמרא וזה הצמח שיצמח בפעם שניה נקרא ספיח ועליו נאמר את ספיח קצירך ומה שיצמח פעם שלישית נקרא שחיס ועליו אמר הכתוב (ישעיהו ל"ז:ל') אכול השנה ספיח ובשנה השנית שחיס: ופי' אסטיס הוא הניליגה והוא אינדו בלע"ז שצובעין בו תכלת:

ותלתן נקרא בערבי חלבא ובלע"ז פנגריג:

ונכוש הוא לנקות שרשי הצמח:

וכסוח הוא כריתות קצות הענפים היוצאים מן הצמח אשר אין צורך להם כגון זמיר הכרמים ותרגום לא תזמור (ויקרא כה) לא תכסח וטעם אלה הדינים כי אותו הצמח המעורב ממינים רבים כשיודע שאין רצון בעל השדה אין מחייבין עליו לעקור ומקום הגרנות אין צורך לצמוח בהן כלום אבל צריך להיותו חלק לדוש בו וכן התלתן כשיזרענה למאכל אדם יזיקו לה העשבים ויודע שלמאכל אדם נזרעה כשיזרענה מקומות מקומות עשויין בתיקון ולא יזרענה זריעה שאינה מהודרת ואם יכרות קצת מה שצמח מאלו העשבים והניח קצת הודיע בזה שרצונו להשאיר הנשאר על כן יתחייב לעקור הכל חוץ ממין אחד:

משנה ו

משר משר. מקומות מקומות והוא שיזרע מקום ארוך מן הארץ מכל המינין על הצורה הזאת ויצטרך להרויח מן ריוח הארץ בין כל מין ומין כדי שלשה תלמים של פתיח כגון זה המצויר תחת הציור האחד והארץ כשתמטר יתבקעו בה בקיעים מתרחבים ונקרא כל בקיע מהם תלם של פתיח וענינו חפירת הבקעים שנתפתחו בארץ:

ומלא העול השרוני. רוחב העול שחורשין בו בשרון ר"ל שהוא רחב:

משנה ז

תור שם העדי שישימו הנשים באזניהם כמו תורי זהב נעשה לך (שיר השירים א':י"א) ותבניתו משולש כמו זה וע"כ יקרא הזוית המחודדת מכל תבנית ראש תור וענין מה שאמ' היה ראש תור הוא על דמות זאת הצור' אחר כן אמר כשתהיה שדהו זרועה מחטה ושל חבירו מין אחר מותר לו לזרוע בשדהו הזרועה חטים מן המין ההוא אשר בשדה חבירו וזה ענין שאמר לסמוך לו ובלבד שיסמכהו לשדה חבירו מפני שהוא נראה סוף שדה חבירו אחר שהוא ממינו:

אבל אם היתה שדהו ושדה חבירו זרועה חטים אסור לזרוע ביניהם אלא שורה של פשתן בלבד והטעם שכל מי שיראהו ידע שלא נזרע אלא להבחין בו השדה אם יצליח לזרוע בו פשתן ואם לאו שאין אדם זורע תלם אחד של פשתן מפני שהוא מעט ולא יצא ממנו שום תועלת אבל אם יזרע תלם של מין אחר יראה שהוא כלאים ונאמר שהוא לא זרעו אלא ליהנות ממנו ולא היה צריך מהמין הזה אלא לזאת השורה: "

ורבי שמעון אומר אחד הפשתן ואחד כל המינין אסור מפני שאפשר שיאמרו עליו שהוא לא היה צריך מן הפשתן יותר מזה השיעור: ואמר ר' יוסי שאפי' באמצע שדהו מותר לבדוק בתלם של פשתן ר"ל לבדוק ולנסות ולהבחין השדה ואינו חושש ר' יוסי למראית העין ואע"פ שהוא דומה ככלאים אמר שהוא מותר וחכמים חוששין למראית העין מפני זה אסור להבחין את השדה בתלם של פשתן אלא בסוף השדה ואין הלכה כר' יוסי ולא כרבי שמעון:

משנה ח

חריע בלשון ישמעאל עצפור ואלו שני מינין מפסידין התבואה וכבר הקדמנו שאין להזהר בענין כלאים אלא בשדה שלו וכשנראה חרדל וחריע סמוך לתבואה נדע שבעל השדה זרעו שלא היה מניח לאחר לזרוע אותו אבל היה מרחיקו ואם היה שדה ירקות יהיה מותר שאפשר לומר של אחר הן שאלו שני מינין אינן מפסידין הירקות והם סוף

שדה אחר: ומה שאמר סמוך לבור. ר"ל שכשיהיה בין זה החרדל והתבואה אחד מאלו המפרישים יהיה מותר:
ואילן שהוא מיסך על הארץ הוא שידבקו ענפיו לארץ וידמה לאהל:

משנה ט

קרחת. חלק מן הארץ מרובע וכבר התבאר שרובע הוא חלק מכ"ד בסאה ובארתי כמו כן שבית סאה הוא נ' אמה על נ' אמה א"כ יהיה בית רובע עשר אמות וחומש על י' אמות וחומש בקירוב וא"ר מאיר כי כשהיו אלו המקומות מרובעות מותר לו לזרוע מין בכל מקום בפני עצמו מפני שהם נראים נבדלים אלו מאלו בשביל שהם מרובעים ומותר לו. לזרוע שני מקומות מהם חרדל אבל ג' מקומות סמוכות אסור מפני שנראים כשדה חרדל ויהיו אותם המינים האחרים כלאים ומה שאמר בחרדל מפני שזה הצמח אינו כמו החטים והשעורים ושאר הקטניות שיזרעו מהן שדות רחבות אבל יזרע מהם שיעור מועט ושדה חרדל הגדול שלש קרחות ומפני זה יראה שדה חרדל ואילו זרע שלש קרחות ממין אחר לא היה נראה אותו המקום שדה. וחלקו חכמים על זה ואמרו שאסור לו לזרוע קרחת מכל מין אלא אם היו תשעה קרחות לבית סאה וכל קרחות מהם בית רובע שיהיו רחוקין זו מזו מרחק שוה ויהיה בין כל קרחת וקרחת קרוב מקרחת אחת בלא זריעה וביאור זה שבית סאה נ' על נ' ובית רובע עשר וחומש על עשר וחומש ונשאר בין כל קרחה וקרחה ט' אמות וג' חמשיות וחצי חומש וזה קרוב משיעור קרחת וזה צורתו:
ואם ישים בבית סאה עשר קרחות אסור לו מפני שהמרחק ביניהם אינו שוה ויהיו קרובין אלו לאלו וזהו ענין מה שאמרו בגמרא ר' מאיר אומר אפי' סמוכות ורבנן סברי ובלבד שלא יהו סמוכות: "
ואמר ר' אליעזר בן יעקב ואפי' היתה שדהו בית כור אסור לזרוע בו מין אחר חוץ מקרחת אחת ובית כור הוא כמו בית סאה שלשים פעם מפני שהכור שלשים סאה על כן יהיה מדת בית כור חמשה ושבעים אלף ואם תשים אותה מרובעת יהיה בצלע שלה מאתים ושלשה ושבעים ושש שביעיות בקירוב והלכה כחכמים:

משנה י

ואכילת הגפן רצה לומר מה שיתפשטו ענפיו על הארץ ומלת אכילת מליצה רצה לומר מה שאכלה מן הארץ כשנתפשטו ענפיה:
תבואה בתבואה בית רובע. ר"ל לשום בין שני מיני תבואה בית רובע ואז יזרע. ובין שני מיני ירקות שהם כלאים זה בזה ששה טפחים ואין הלכה כרבי אליעזר:

משנה יא
דלעת יונית יש לה עלים ארוכים ומתפשטין הרבה ומסובכין וכשיהו נוטין על התבואה או ירק נמשכו עליה ונסתבכו עמה ונראין כלאים ואין הלכה כר' מאיר:

פרק ג

משנה א
עושים בגנות ערוגות מרובעות כדי לזרוע בם הירקות ושמור אלו העקרים והוא שכלאים אין האזהרה בו אלא למראית העין לפיכך כשיראה הצמח האחר מובדל הוא מותר ואפילו שהיה סמוך לו כמו שאמרנו בראש תור חטים ומפני כן אם היתה זוית הזרע הזה סמוכה לצלע זרע אחר ונקשרה בו כך יהיה מותר מפני שהוא ראש תור וכל שכן אם היתה זוית זרע זה נדבקה בזוית האחר כך ואם יהיה צלע הזרע הזה מקביל לצלע הב' כמו זאת הצורה אסור להדבק האחת בשניה מפני שיתערב הכל ויהיה כלאים ודרך ההפרש ביניהם על אחד משלש דרכים האחד לחפור ביניהם חפירה שיהא בעמקה טפח ובארכה ו' טפחים אם שני המינים הם ירקות כמו שיתבאר בזה הפרק או ישים ביניהם גבול שיהיה רומו טפח ורחבו טפח והדרך הב' להרחיק ביניהם טפח ומחצה והוא שיעור שלא יינק זה מזה והדרך הג' להחזיר העלים של זרע זה לזה הצד והעלים של זרע אחר לצד ב' עד שיראו מובדלות כמו שיתבאר בזה הפרק ועל כל אלו העקרים שנאמר שערוגה ו' על ו' אפשר לזרוע בה ה' מינים מן הזרעים ולא תהיה כלאים וזו צורתה ויהיה מדה כל מה שנזרע מזו הערוגה כ"ד כמו שיתבאר בגמ' וכבר יחדו זאת הערוגה בגמ' ואמרו ערוגה בחורבה שנינו רצה לומר שאסור לזרוע אותם כמו שציירנו אלא אם תהיה (בחורבה) לבדה ולא תהיה סביבותיה ערוגה אחרת כדי שלא יתערבו בה הזרעים שבאחת מצדי הערוגה עם הזרעים שבערוגה הב' הסמוכה לה והקשינו שם ואמרנו מפני מה לא התרנו לו לזרוע חוץ מן הערוגה כנגד הקרנות שאין בה דבר זרוע ואמרנו שהוא אסור שמא ימלא הקרנות ויהיה זריעתו לערוגה ע"ז הצורה השניה ויהיה מה שנזרע מן הערוגה בזו הצורה שיעור מדתו כ"ז טפח וזה תכלית מה שיוכל לזרוע בערוגה שהיא ששה על ששה כשיזרע בה חמשה זרעונים בלבד על התנאי שאמרנו: היה לה גבול גבוה טפח זורעים בתוכה י"ג ג' על כל גבול וגבול כמו הצורה הזאת ויהיה מדת הזרוע ממנה באלו השלשה עשר מינין ל' טפח כמו שנתבאר בזה הצורה למסתכל בה: ואמר רבי יהודה שאפשר שיזרע בזו הערוגה שהיא ששה על ששה ולה גבול טפח י"ח מינין י"ב על הגבול כמו שאמר תנא קמא וששה באמצע ויהיה מדת הזרוע ממנה

שלשים טפחים וירבו המינים ולא יחסר לנו ממדת הזרוע כלום וזה צורתה וכשתסתכל בצורה הזאת היטב תמצא מדת כל מסומן מן הששה המסומנים שבאמצע ג"ט ותמצא המרחק בין שני צלעים שהם משתנים מצלעות אותם המסומנות גדר ג' ורביע והוא א' וד' חמישיות בקירוב ופירוש זה שכל שטח משתוה הצלעות כשנחלק כל צלע מצלעיו בב' חלקים והחברנו בין הנקודות בקוים ישרים יהיה תבנית השני הנעשה בתוך התבנית הראשון תהיה מדתו חצי התבנית הראשון אשר חלקנו צלעיו כזה וכשתסתכל כל מסומן מן הו' המסומנים שנזרעו בתוך הערוגה שהיא ו' על ו' ותמצא כל מסומן מהם על הצורה אשר זכרנו ויהיה התבנית שנעשה בו אחד מן המסומנים בארכו ג' טפחים ורחבו שני טפחים ויהיה מדתו ו' טפחים ויהיה מדת המסומן שבתוכו ג' טפחים וזה צורתו וכל אלו הענינים מבוארים למי שיש לו חלק בחכמת המדות והתשבורת אבל כל מי שלא יסתכל בחכמה ההיא ילמדו אלו הדברים בקבלה ואם יהיה לו שכל טוב יהיה תכלית הבנתו לראות בעין לבו הענין לא שיתבאר לו במופת. והנני חוזר לענין וכבר הקשה בגמרא על דברי ת"ק אחד באמצע ואמרו וניתני ו' באמצע והשתדלו לפרק זו הקושיא ולא עלתה בידם אבל אמרתי לך זה ללמדך שדעת ר"י בענין זה נכון ואמת היינו יכולין לומר שר' יהודה חולק על תנא קמא ודרך המחלוקת ביניהם שר"י אינו מתיר להיות אחד באמצע מפני שהערוגה נראית כלה מן המין ההוא ויהיו המינים שעל הגבול נראין כלאים על הדרך הזה אשר הקדמנו באמרו מפני שנראין כשדה חרדל ונמצא תנא קמא מתירו להתיר זה הענין נתכוין תנא קמא באמרו אחד באמצע ולא אמר ו' באמצע אבל אין זה הפרוק בגמרא ומה שנתפרק מכל הענין ונתברר בגמרא שמותר לו לזרוע אחד באמצע ומותר לו ג"כ ו' באמצע כמו שציירנו ואם תרצה להקשות ותאמר ולמה לא אמר ר' יהודה ט' באמצע והוא אפשר להיות על זה הצורה והרי הוא לא יחסר ממדת ל' הזרועים בערוגה כלומר יש לך לדעת שזה א"א מפני שיהיה בין ב' צלעי ב' הזרעים מן הט' פחות מטפח ומחצה. וזה כי הט' מינין שבתוכה יהיה בין צלע כל אחד לחבירו טפח ושני חמישיות ואנו צריכין לטפח ומחצה כמו שציירנו: ודרך היותו טפח ושני חומשים מבואר היטב לפי שצלע כל אחד מן התשעה הזרעונים הוא אלכסון טפח על טפח ואלכסון טפח על טפח הוא טפח וב' חומשין בקירוב כמו שאמרו בדבריהם על דרך קירוב כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונא. ומה שהצריכו כמו כן שלא יאמר בערוגה שהיא ששה על ששה זורעין בתוכה תשע זרעונין זה מבואר בצורה זו לפי שכל מה שנזרע ממנה הוא ט' טפחים בלבד ועל הצורה שהקדמנו יהיה הנזרע ממנה כ"ד טפחים כמו שבארנו במה שהקדמנו ומפני כן אמר ה' ולא אמר ט' ומה שכוון

לערוגה ו' על ו' מפני שהיא פחותה מכל הערוגות העשויות ר"ל אמה על אמה ובא ללמדנו שאפשר לזרוע בערוגה הקטנה מכל הערוגות זרעונים משתנים ולא יהיו כלאים כמו שביארנו וגלינו:

משנה ב

הירקות יזרעו מהם מעט וע"כ הם נזרעות ערוגות ערוגות ומיני זרעים שיזרעו מהם שדה גדולה אין זורעים אותה ערוגות והוא אומר כי מה שהקדים בהתרת ה' זרעונים בערוגה וי"ג אם יש לה גבול טפח כמו שציירנו זה במיני הירקות בלבד אבל מיני זרעים אסור מפני שהם נראים כלאים:

אפונים השופים הם הזרעים החלקים ממלת התרגום ושפית יתיה בשיפינא:

והאפונים הגמלנים הם הגסים וכן בלשון ארמית אומר לכל דבר גדול גמלאה איזה דבר שיהיה:

ואם יהיה בין כל מין ומין גבול גבוה טפח שהוא מפריש בין ב' מינין ואחר כך חסר מגבהו אותם הזרעונים עומדים בהתרתם ולא נכריחהו להוסיף בגבהו עד שיחזור לטפח אלא בעתיד שאינו מותר לו לזרוע מחדש על צדדי הגבול ההוא עד שיוסיף בו ויחזירהו לגובה טפח:

משנה ג

כבר הקדמנו כי מהדברים המפרישים בין מיני הירקות הוא התלם ואמר ר"י שיצטרך להיות החפירה מפולשת מראש השורה אשר זרע בה הירק האחד עד סופו:

ור"ע פי' כי כשיהיה באורכו ו' טפחים בלבד יראה ההפרש ולא יצטרך למשוך החפירה ההיא כפי אורך הזריעה. ואמר שצריך להיות רוחב החפירה ההיא כפי עומקה והוא מה שאמר מלואו ר"ל מלא התלם ואפילו יהיה עומקו אמה:

ורבי יהודה אומר טפח בלבד צריך להיות רוחב החפירה והוא שאמר רוחב הפרסה ואמר רוחב הפרסה ולא אמר רוחב טפח מפני שהיא גלגל ראייתו בתוך דבריו שהוא מביא ראיה על זה השיעור מדברי הכתוב (דברים י"א:י') והשקית ברגלך כגן הירק ויצטרך להיות בין ירק וירק מקום להנחת הרגל והוא רוחב פרסה. ומה שלא הצרכנוהו בכאן להרחיק ששה טפחים כמו שהקדמנו בפרק שקודם זה באמרו ירק בירק ששה טפחים מפני שהמרחק ההוא הוא בין שדה ירק לשדה ירק אחר ובהלכה זו לא דבר אלא בשדה ירק כשירצה לזרוע בה שורה אחת בלבד מן ירק אחר כמו שאמר ובקש ליטע בתוכה שורה של ירק אחר ולפיכך יספיק לו התלם כמו שביארנו והלכה כר"ע:

משנה ד

כשיטע שתי שורות מכל מין ונראית כאילו היא שדה של קשואין ושדה של דלועים ושדה של פול המצרי מותר ובלבד שיהא התלם בין כל שתי שורות ממין שני אבל אם היתה השורה שורה אחת מכל מין מאלו השלשה מינין הוא אסור מפני שהכל נראה כמעורב וכאילו זרע במפולת יד ולא יועיל התלם שבין שורה לשורה באלו השלשה מינין לבד מפני שהעלים שלהם מתפשטים מאד ונכנסין קצתם בקצתם ויתערבו שתי השורות וכן אמר בגמרא (שבת פה:) שאני הכא דאיכא שראכי. ואם נטע שורה של קשואים ושורה של דלועים ושורה של פול המצרי ושורה רביעית של קשואים רבי אליעזר אומר אחר שיש שם ב' שורות של קשואין נחשבים כאילו הם מחוברות כאחד ותהיה מותרת ותהיה של דלועין ושל פול המצרי כאילו נזרעה בשדה קשואין ודינה שיפסיק לה התלם כמו שהקדמנו בהלכה הקודמת לזאת. וחכמים גוזרין כאן מאחר שאינן מחוברות שתי השורות של קשואין והלכה כחכמים:

משנה ה

גומא היא חפירה וכבר בארנו שכלאים יש להזהר בהן למראית עין ומפני זה כשיהיה זה נוטה לצד זה ואחר לצד אחר נראה מובדל. ויחד קישות ודלעת מפני שעליהם מתפשטים ומסתבכים כמו שבארנו ולא יספיק להם תלם ואע"פ שהם כמו שזכרנו מותר לו לאסוף אותם במקום אחד ובלבד שיפריד העלין כמו שבארנו:

משנה ו

יש לך להבין ששורה של דלועין שורה ארבע אמות ומפני זה א"ר ישמעאל שיעקור שיעור שתי שורות של דלועין שהם שמונה אמות ויטע מהם שורה אחת שהיא רוחב ארבע אמות ומניח מקמת בצלים שיעור שתי שורות שהם ח' אמות ויעקור כמו כן שתי שורות שהן רוחב ח' אמות ויזרע מהם שורה אחת של דלועין שהיא ארבע אמות ונמצא המרחק בין שתי שורות של דלועין לר' ישמעאל שתים עשרה אמות מפני ששתי השורות שעקר רחבם ח' אמות כמו שאמר ויזרע שורה אחת באמצע רחבה ד' אמות ונמצא בין שורה של דלועים ובין קמת בצלים שתי אמות וקמת הבצלים בעצמה שמונה אמות ומרחק השורה השנית מקמת הבצלים שתי אמות א"כ יהיה המרחק בין שתי שורות של דלועים שתים עשרה אמה וזה צורתו ועל סדר המרחק הזה יוסיף לעשות כפי מה שירצה ועל דעת רבי עקיבא שהוא אומר נוטע שתי שורות ומניח קמת הבצלים שתי שורות ויהיה המרחק בין ב' שורות של דלועין רוחב קמת הבצלים בלבד שרחבה שמונה אמות והוא רוחב שתי שורות המחלוקת שבין חכמים ור' ישמעאל שרבי ישמעאל

מצריך להיות בין שתי שורות של דלועין שתים עשרה אמה ולהיות בין כל שורה מהן ובין קמת הבצלים שתים אמות כמו שציירנו.וחכמים אומרים שלא נצטרך להרחיק בין שורה של דלועין ובין קמת הבצלים אבל יש לו להזהר שיהיה בין שתי שורות של דלועין שתים עשרה אמה כדי שלא תתחבר שורה בשורה אבל תהיה כל אחת מהם שורה אחת בתוך שורה של בצלים וכדי שלא תראה כל השדה מעורבת מבצלים ודלועין וזה ענין מה שאמרו בגמרא הא ר' ישמעאל אומר שתים עשרה רבנן אמרי שתים עשרה מאי בינייהו. סמיכא. על דעתיה דר' ישמעאל אסור. ולרבנן מותר. וזה שאמר לדעת חכמים מותר לסמוך ובלבד שיהא התלם על כל פנים בין שורה של דלועין ובין קמת בצלים כמו שנתבאר בזה הפרק שחכמים הנהיגו בשורה של דלועין בתוך שדה של בצלים מנהג שאר ירקות שאינם צריכות אלא לתלם כמו שנתבאר בהלכה שלישית מפרק זה. ורבי ישמעאל מצריך מרחק שתי אמות לפי שעלי הדלועין מתפשטין כמו שבארנו. ויחד הבצלים מפני שאפשר שכן היה המנהג אצלם. והלכה כחכמים:

משנה ז

דלעת בירק כירק. רוצה לומר שירחיק הירק כשיעור עבודת ירק וכבר הקדמנו שעבודת ירק ששה טפחים.ואם ירצה לטעת (שדה שורה של) דלעת [אחת בלבד] לצד שדה של תבואה ירחיק כשיעור עבודת תבואה והיא בית רובע. ואם ירצה לנטוע בשדה תבואה שורה אחת בלבד של דלועין ירחיק מן התבואה ששה טפחים בלבד לפי שהיא שורה יחידית ואין במרחק השורה אלא שורה אחת:

ואם הגדילה יעקר מלפניה. רוצה לומר שאם נתפשטו הענפים של השורה ההיא ונכנסו בתוך ו' טפחים יעקר מלפניה כל מה שהאריך ונתפשט:

וא"ר יוסי צריך להרחיק השורה ד' אמות ואמרו לרבי יוסי היאך תשים דין שורה אחת של דלועין שהיא נחשבת כדלעת אחת לפי שכל השורות דלועות זו אצל זו שיהיה יותר חמור מדינה של גפן שאין צריך להרחיק מן התבואה אלא ששה טפחים ליטע גפן יחידית כמו שיתבאר בזו המסכתא שעבודת הגפן ששה טפחים וזה יש לו לתמוה עליו היאך תשים כלאי זרעים יותר חמורים מכלאי הכרם והדבר הפך כמו שיתבאר אחר כן:

אמר להן. אמת שהיא יותר חמורה לפי שגפן יחידית ירחיק ממנה ו' טפחים ויזרע התבואה ודלעת יחידית כשתהיה נטועה ירחיק ממנה בית רובע ואז יזרע התבואה מפני שמתפשטת ואוכלת מקום רחב וזה הדבר הסכמת הכל וחלק ר"מ ואמר אין לך לומר שבית רובע בלבד הוא צריך להרחיק מן דלעת יחידית אלא שלישית בית סאה וכשיהיו ג' דלועין בבית סאה אסור לזרוע בה התבואה:

ואמר ר"י בן החוטף אפרתי שאם יהיה בבית כור ג' דלועין אסור לזרוע בו ולדעתו דלעת יחידית צריכה בית עשרה סאים וכבר בארנו פעמים [בפ"ב מ"ב ומ"ט] שמדת בית סאה אלפים וחמש מאות אמות ובית רובע חלק עשרים וארבעה מבית סאה ובית כור ל' בית סאה והלכה כת"ק:

פרק ד

משנה א

קרחת שם מקום חלק אשר נעקרו ממנו האילנות והוא גזור ממלת קרח הוא (ויקרא יג) אם אין שם ט"ז אמה היא סתם משנה לדעת ב"ה. ושאמר נותני' לו כדי עבודתו הוא שירחיק מן האילנו' ד"א מכל צד והיא עבודת הכרם כמו שיתבאר ויזרע השמנה אמות הנשארות ומה שנוסף:

משנה ב

מחול הכרם הוא מקום הפנוי מן הכרם שאין שם גפנים והוא מדבריהם מענין מחילה ר"ל עזיבת הדבר נותנין לו עבודתו להרחיק מן האילנות ד"א שהוא עבודת הכרם ויזרע עד הגדירות שהוא ח' אמות. ומה שאמר שכשישאר בין האילנות והגדירות פחות מי"ב אמה לא יביא זרע לשם מפני שהנשאר אצל הגדירות הוא הפקר ובלבו לעזוב אותו וכן אמר ר' והרי כותל דלא מזרע ליה אפקורי מפקר ליה אבל מה שיהיה רחוק מן הכותל הוא מקפיד עליו ואחר שהרחיק ד"א כבר הפריש והבדיל והוא מה שאמר ואידך אי איכא ד"א חשיב ואי לא לא חשיב. ר"י היה קורא שם המקום שבין הגדר והכרם גדר הכרם והיה קורא מחול הכרם המקום הפנוי שבין שתי הכרמים מפני זה אר"י כשיהיה בין ב' הכרמים י"ב אמה מותר לו להניח ד"א לכרם הא' וד"א לכרם האחר ויזרע ד"א הנותרות ות"ק סבר כי מה שיש בין שני הכרמים דינו כדין הכרם שחרב מאמצעו ואין הלכה כר"י: ושאמר איזה הוא גדר. ר"ל הגדר המפריש בין הכרם לזולתו עד שיוכל להניח הזרע לצד גדר זה מכאן והכרם מצד אחר שהגדירות יפרישו ביניהן אבל אמרו בגמרא ר"ג ובית דינו התקינו שיהו מרחיקין ד"א מן הגפנים לגדר:

וחריץ היא חפירה והוא ג"כ מפרוש ומותר לזרוע על שפתו ולנטוע על השפה האחרת בלא מרחק:

משנה ד

העיקר בידינו בכל הדינים שכל פחות מג' טפחים כלבוד דמי ר"ל שהוא כמחובר ודבר זה הלכה למשה מסיני והשיעור שיכנס בו הגדי בבת אחת (עי' ערובין טו.) הוא ג' טפחים ולא פחות ומחיצה שאפש' להכנס בה הגדי בשעת מרוצתו בדוחק אינה מחיצ': **והעומד מרובה על הפרוץ**. שתהיה מדת הע.ומד מן הקיר יותר ממדת כל המקומות הפרוצות בו כשיהיו נכללות: ומה שאמר כנגד הפרצה אסור ר"ל שאינו מותר לזרוע אצל הפרצה עד שירחיק מן הגפנים כדי עבודת הכרם והיא ד' אמות ואם יהיה פרוץ כעומד יהיה מותר לזרוע כנגד הפרצה:

משנה ה

המחלוקת בשורה אם נקראת כרם אם לא שהרי הכרם מרחיקין ממנו ארבע אמות והיא עבודת הכרם ואז יהיה מותר לזרוע ואם לא נחשבה כרם לא ירחיק לבד ו' טפחים כמו שיעשה בגפן יחידית ואמר הכתוב בכלאי הכרם (דברים כ"ב:ט') פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם ר"ל שאסור ליהנות בשתי התבואו'. וכל מה שתמצא בזו המס' המקדש וקידש זה ענינו:

וב"ש שהם אומרים ששורה אחת כרם אומרים שכל מי שזורע התבואה בתוך ארבע אמות הסמוכים לכרם מבחוץ והיא עבודת הכרם הפסיד שורה אחת והיא השורה הסמוכה לזרע מפני שאמר הכתוב ותבואת הכרם ובית הלל שאומרים שלא יקרא כרם אלא עד שיהו שתי שורות אומרים קידש שתי שורות שתבואת הכרם אינה נקראת בפחות משתי שורות:

משנה ו

יוצאת זנב. פירוש כזנב כמו זאת הצורה. ושתים כנגד שתים ואחת בינתים הוא שתהי' החמישית בין השתים מאותן ארבע גפנים איזה שתים מהן ויהיה על זו הצורה כמו זאת . שתים ושתים כנגד ואחת באמצע כמו הצורה הזאת :

משנה ז

נמוך. שפל וכבר ביארנו (בפאה רפ"ב) שדרך היחיד ארבע אמות ודרך הרבים שש עשרה אמות. וענין הרי אלו מצטרפות כדי שיהיה אסור לזרוע ביניהם ויהיה הכל כרם וירחיק ד' אמות מהן כמו שביארנו ואע"פ שהוא אחד בתוך שלו ואחד בתוך של חבירו:

אם ערסן נגזר ממלת עריס והוא הגפן הסורחת שיסככו ענפיה כמו סכה וירצה לומר אם אסף ענפי זאת עם זאת ועשה מהם עריס אחת הרי אלו מצטרפות ואין הלכה כרבי יהודה:

משנה ח

שתי שורות אינו כרם עד שיהיה שם אחת יוצא זנב כמו שהקדמנו ומפני כן לא הוצרכו לשש עשרה אמות כמו שאמרו בכרם שחרב באמצעו אבל כשיהיה בין השורות שמונה אמות ינתן לכל שורה עבודתה והם ששה טפחים לפי שהן כמו גפן יחידית והשאר יהיה נזרע ואם יהיו שלשה שורות הוא כרם בלא ספק ויהיה דין המקום שבין כל שתי השורות מהם כדין קרחת הכרם שהיא שש עשרה אמה כאשר הקדמנו בתחלת הפרק: ואמר רבי אליעזר בן יעקב אפילו חרבה השורה האמצעית מאחר שהיה כרם יהיה דין המקום הנשאר בין שתי שורות החיצונות כדין כרם שחרב מאמצעו: ומה שאמר שאילו מתחלה נטען ר"ל שאילו נטע שתי שורות מתחלה לא הוצרך להיות ביניהן אלא שמונה אמות כמו שאמרנו ואין הלכה כרבי אליעזר בן יעקב:

משנה ט

שש עשרה על שש עשרה הוא. שישים בין כל שתי שורות שש עשרה אמה:

וצלמון. שם מקום:

וניר הפוך הארץ בחרישה:

ובור. הארץ הנשמה אשר לא עובדה וכבר הקדמנו פירושו (בפיאה רפ"ב):

ומה שהיה הופך שתי השורות לצד אחד כדי שיזרע שש עשרה אמה כלם ולא יצטרך להניח עבודה לכל שורה כמו שהיה הופך שער שורה אחת למערב ושער שניה הסמוכה לה למזרח ויתקבצו הענפים משתי שורות בי"ו אמות שיש ביניהן וכן יעשה לשתי השורות הסמוכות לאלו ב' השורות ונמצא שנתגלה ביניהם י"ו אמה מקום חלק וסרו ענפי האילנות מעל ב' הצדדין ואותו מקום יזרע כלו ולשנה אחרת היה מחזיר מה שהפך לצד מערב לצד מזרח ויחזיר מה שהפך לצד מזרח לצד מערב ונתקבצו הענפים ומסככים על המקום אשר זרע בשנה שעברה ויתגלה המקום שהיה נסתר וכן היה עושה בכל הכרם וזה מבואר היטב כשתתבונן בו ולא תצטרך לעשות בו צורה:

ור"מ ור"ש אומרים שאם יהפך הענפים על ענין זה אפי' אם אין בין שורה לשורה לבד מח' אמות מותר ע"ז הדרך לפי שלא נצטרך לי"ו אמה אלא כשיהיה חרב אבל אם יהיה נטוע מתחלה ח' ח' הוא מותר לדעת רבי מאיר והלכה כמותו:

פרק ה

משנה א

ללקט עשר גפנים לבית סאה שיהיה בשעור בית סאה י' גפנים:

ונטועות כהלכתן. הוא שיהיו שתים כנגד שתים ואחת יוצא זנב:
כרם דל. הוא המדולדל ר"ל שגפניו מועטין ואף על פי כן יקרא כרם: ופירוש נטועות ערבוביא שנתערבב ואינו נטוע על סדר שורות שורות וכבר הקדמנו בפרק שקודם זה מה התועלת בהיות המקום שנטעו בו הגפנים כרם והיות זה השם נופל עליו או היותו בלתי כרם ואין הלכה כרבי מאיר:

משנה ב

כשיהיה בין שתי השורות פחות מד' אמות יהיו דוחקות זו את זו ומפסידות אלו את אלו ואמר ר"ש אדעתא למעקר לא נטעי אינשי ואינו כרם אבל הוא כמו גפן יחידית:
וחכ"א שיש מי שנוטע כרם כך ויעקר ממנו מה שנפסד ויניח השאר וכן אמרו הי מינייהו דשפר שפר ודלא שפר ליהוי ציבי ופירוש ציבי העצים שהם שורפי': ועניין רואין את האמצעיות כאילו אינן. כבר פירשו בגמ' שהוא מותר להדלותן על גבי זרעים מפני שהן כשאר העצים וזה ענין מה שאמר כאילו אינן ופירוש להדלותן להמשיכן ולהטותן על גבי הזרעים ואין הלכה כרבי שמעון:

משנה ג

שומרה. מקום גבוה יעמוד שם הצופה לשמור הכרם:
ושער כותש. הוא שיהיו ענפי גפנים מחוברים בראש המקום ההוא ונוגעין בו וכותש ר"ל שיהיו זמורות הכרם מגיעין לקרקע השומרה ואין הלכה כראב"י והלכה כחכמים:

משנה ד

נקע. חפירה יתקבצו שם המים וכבר זכרתי לך פעמים רבות שעבוד' (הכרם) הגפן ו"ט והודיענו שאע"פ שתהיה כלאים עם הגפן בחפירה אחת הוא מותר כשיהיה בין הזרעים ששה טפחים:
ורבי יוסי אוסר עד שיהיה בגת ד"א ואז ירחיק מן הגפן ו' טפחים וזורע את המותר על הדרך המחויב במחול הכרם וקרחת הכרם ואין הלכה כר' יוסי:

משנה ה

הנוטע ירק. הוא הזורע אותם:
והמקיים הוא שיראהו צומח ויניחהו: ומה שאמר הרי זה מקדש מ"ה גפנים. כפי מה שאומר והוא שהוא מקדש לעולם ששה עשר אמה לכל רוח עגולות כדי שתהיה העגולה שיתקדש כל מה שבתוכה עגולה שיש באלכסונה ל"ב אמות ומה שהצריכו לקצוב שיעור מה שנתקדש בדמיון הראשון במנין הגפנים והוא מה שאמר מ"ה גפנים ולקצוב בדמיון השני כמדת העגולה והוא מה שאמר ט"ז אמה לכל רוח עגולות מפני שהכרם כשיהיה

נטוע על ד' ד' והוא שיהיה בין כל שורה ושורה ד' אמות בשורות האורך ובשורות הרוחב יהיה בין כל גפן וגפן ד"א או אם יהיה נטוע על ה' ה' שיהיה בין כל גפן וגפן ה' אמות יהיו כל הגפנים שיש בתוך העגולה מ"ה גפנים כאשר אבאר אחר שיהיה על ד' ד' או על ה' ה' אבל אם יהיה על ו' ו' או על שבעה שבעה ונעגל עגולה שיהיה באלכסונה ל"ב אמות לא יהיה מנין הגפנים המצויין בתוך העגולה כשיהיה על ו' ו' כפי מנינם כשיהיה על ז' ז' אלא ישתנה מנינם ומפני זה לקח העיקר שיכלול הכל ואמר ט"ז אמה לכל רוח ויש לך לשאול ולומר מאחר שעיקר הקידוש ט"ז אמה לכל רוח היה לו לקצר ולומר הנוטע ירק בכרם או מקיים הרי זה מקדש ט"ז אמה לכל רוח עגולות ולא מרובעות וכמו כן שלא הודיענו מנין הגפנים הנמצאים בתוך העגולה כשיהיה נטוע על ששה ועל שבעה או יותר ממנו כך לא היה צריך להודיענו מנין הגפנים הנמצאים בתוך העגולה כשיהיה נטוע על ארבע ועל ה' התשובה על זה אמת שכך היה לו לעשות לולי התועלת שהודיענו באומרו שהוא מקדש מ"ה גפנים אם יהיה נטוע על ה' שאילו עשינו הנה אלכסון העגולה ל"ב אמות כשיהיה נטוע על ה' ה' יהיה מנין הגפנים פחות ממ"ה ואשר יהיה נטוע על ה' ה' יצטרך להיות אלכסון העגולה מ' אמה ועשה זה לטעם שאבאר לך כשנצייר הצורות שאנו צריכין בזו ההלכה ואומר כשיהיה הכרם נטוע על ד' ד' והפרשנו מזה הכרם מרובע ארכו רוצה לומר ל"ב יהיה מרובע תשע שורות מן הגפנים רוחב ותשע באורך וכשנעגל עגולה בתוך אותו המרובע שיהיה הקפה נוגע בשורות החיצונות כדי שיהיה חצי אלכסון העגולה ט"ז אמות ימצא בתוך העגולה מ"ה גפן וזהו צורתה וכשתסתכל בצורה הזאת תמצא שמה שבתוך העגולה מ"ה גפנים וזהו צורתה וכשתסתכל השורות תמצאם ז' על ז' והם מ"ט גפן ויצאו מהם ד' גפנים חוץ מן העיגול והם הגפנים הארבעה שבד' הזויות אבל כשיהיה נטוע על ה' וחקקנו מרובע מל"ב על ל"ב יהיה המרובע ההוא כולל בתוכו מן הגפנים ז' על ז' שורות ויקח אמה מן השורה השמינית מכאן ואמה מן השורה השמינית מכאן מפני שהז' שורות יש ביניהן ו' מרחקים בכל מרחק ה' אמות והכל ל' אמה ואנו צריכין ל"ב אמות לפיכך יוציא צלע המרובע מן השורות השבעה ויקח אמה מכל שורה ונמצא קו העגולה שיש באלכסונה ל"ב אמה יוציא מכל שורה מן השורות החיצונות אמה אחת ונכנס במרחק שיש בין שתי השורות ויהיה מרחק קו העגולה מכל שורה מהשורות היוצאות מן העגול ארבע אמות על זו הצורהצוה להוסיף על אלכסונה עד שיהיה נוגע הקו שלה בשורות הגפנים וכשיעשו זה נמצאו הגפנים כולם שם בז' שורות נכנסות בתוך העיגול לבד מארבע הגפנים שבד' הזויות ויהיה אז אלכסון העיגול כשנרחיב אותו כמו שאמר עד שיהיה נוגע בשורות החיצונות מ' אמה ואז יהיה זה הירק מקדש כ' אמה לכל

רוח עגולות ואז יהיה נכנס בתוך העגול מ"ה גפנים וזו צורתהוכשתסתכל בצורה הזאת כמו כן תמצאנה כמו הצורה הראשונה ותמצא שיש בתוך העגולה מרובע מז' שורות על ז' שורות ואין מהם חוץ לעגולה לבד מארבע גפנים בד' זויותיו וזה הוא שאמר בגמ' על מה שאמר מקדש מ"ה גפנים אמר היאך עבידה ז' שורין של ז' על ז' צא מהם ד' גפנים לארבע זויות הכרם נשתיירו שם מ"ה גפנים ונתבאר לך זה הדבר ממה שהקדמנו בצורות באר היטב וכן נתבאר לך שהעגולה הכוללת מ"ה גפנים כשיהיה נטוע על ה' ה' שהאלכסונה מ' אמות שהוא א"כ כ' אמה לכל רוח וזה הענין הצריכו לומר מ"ה גפנים בנטוע על ד' ד' ועל ה' ה' ולא אמר ט"ז אמה על כל רוח שאם יהיה על ה' ה' נמצא הנכנס בתוך העגולה ל"ז גפן בלבד כמו שנתבאר בצורה השניה מן הצורות שהקדמנו אבל כשיהיה נטוע על ו' ו' יהיה מנין הגפנים שבתוך העגולה כ"ד גפן וזה צורתוויש לך לשאול לאיזה טעם כשיהיה נטוע על חמשה חמשה כשימצאו העגולה באלכסונה ל"ב שיוציא אלכסונה מן המרובע שיש בו ז' שורות על ז' שורות אמה אחת לכל צד מפני מה משכנו האלכסון עד שיגע בד' האחרות הסמוכות לז' השורות החיצונות ובכאן כשהוא נטוע על ו' ו' לא עשינו כך ומפני מה לא נוסיף באלכסון העגולה עד שיגיע בשורות האחרות לאחר שיצא מן השורה הששית אמה כמו שיתבאר מצורה הרביעית שהקדמנו. התשובה שהכרם כשיהיה ה' על ה' ועשינו עגולה וראינו אותה כאילו היא כולה מלאה ירק ואלכסונה ל"ב ויצא האלכסין מן השורות אמה לכל צד נשאר מן האלכסון העגולה ובין השורה הסמוכה לו מבחוץ ארבע אמות כמו שיתבאר בצורה השנית שהקדמנו וד' אמות הוא שיעור עבודת הכרם כמו שנשנה פעמים רבות ובעבור שהשיעור מצומצם ראינו כאילו העגולה רחבה ונמשכה וגדלה עד שהגיעה לשורות החיצונות שהיה ביניהן ובין קצה האלכסון ד' אמות וזה הטעם הצריכו לומר מקדש מ"ה גפנים כשיהיה נטוע על ה' שאי אפשר להיות אלא לאחר שנוסיף בעגולה כמו שבארנו אבל בכאן כשיהיה נטוע על ששה ויצא האלכסון אמה כמו שיתבאר בצורה הרביעית נשאר בין קצה האלכסין ובין שורה הסמוכה לו ה' אמות ואפי' שנראה כאילו העגולה מלאה ירק ישאר בינה ובין השורות החיצונות ה' אמות והוא יותר ממה שצריך לעבודת הכרם בתוספת אמה ועל כן הספיק לנו מה שנמצא בתוך העגולה והוא שנתקדש ולא הוספנו ברוחב העגולה כלום מפני שא"צ לזה הדבר ואם יהיה נטוע על ז' ז' יהיה מנין הגפנים הנמצאות בתוך העגולה שיש באלכסונה ל"ב אמה כ"א אילנות וזה צורתהוכשתסתכל בצורה זו תמצא אלכסון עגולה יוצא מצלעות המרובע שיש בו חמשה גפנים על חמשה גפנים שתי אמות לכל רוח ונשאר המרחק בין קצה האלכסון ובין השורה החיצונה הסמוכה לה ה' אמות מפני

שהוא נטוע על שבע ומפני זה לא משכנו האלכסון עד שיהיה מגיע לשורות החיצונות א"כ כבר נתבאר שמנין הגפנים הנכנסות בעגולה שיש באלכסונה ל"ב אמות כשיהיה נטוע ששה על ששה משתנה ממנינם כשיהיה נטוע על שבעה ואולם אנו אומרים ששה עשר אמה לכל רוח עגולות לבד כשיהיה נטוע על ה' שנצטרך אז לקדש חמשה וארבעים גפנים כמו אילו יהיה הנטוע על ארבע ארבע ובארנו טעם כל הענינים ההם והתבארו סודות כל ההלכה הזאת על כן שים לבך אליה להתבונן בה היטב מפני ששאלו בהם לגאון מגאוני הגמרא והיתה תשובתו אחר רוב דברים יש בדבר דקדוקים הרבה ואחר כן יסייעו מן השמים ונצוה לפרשהו לכם ויש לך לדעת שמקום הירק אין חוששין עליו אם קטן אם גדול:

משנה ו

תוספת זו תהיה משוערת בזמן כפי שאומר וזה כי כשנאמר שזה הירק כשילקטוהו ייבש שלא יהיה נשאר בו לחות במאתים שעות אין ספק שבשיעור שעה אחת ייבש מלחותו חלק ממאתים וכן נאמר בו כי כשיניחנו שעה יוסיף בלחותו חלק ממאתים וכשיניחהו שעה אחת יהיה אסור וזה ענין שאמר בגמרא לוקט אחד ומניח אחד מפני שזה פוחת וזה מוסיף:

משנה ז

אמר הכתוב (דברים כ"ב:ט') פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ובא בקבלה פרט לשנפלו ממנו זרעים או שיצאו עם הזבלים או עם המים שלא זרע כלום אבל נזרע מאליו מבלי כוונתו:

וסיערתו הרוח לאחריו. הוא שיתפזר הזרע לאחריו ויפול בכרם והוא אנוס ומפני כן אינו מקדש: ואם יפזרהו הרוח לפניו והוא רואה אותו חייב להסיר אותו ואם צמח ונעשה עשב כגון שחת יהפך הארץ ודי לו ואם נעשה אביב ינפצהו ויוציא החטה לצד אחר ויהיה אסור בהנאה ויהנה בתבן ואם נתכוון לעזוב אותו עד שצמח ויהיה זרע ראוי לקצור ולדוש יהיה הכל נשרף ואסור בהנאה ואפי' התבן מפני שכך דין כלאי הכרם להשרף הוא שאמר הכתוב (שם) פן תקדש המלאה ותרגומו דלמא תיתוקד והלכה כר' מאיר:

משנה ח

אמר הכתוב אשר תזרע מה שנהגו בני אדם לזרוע ורוצין בקיומן ואין מנהג בני אדם שירצה קיום הקוצים בשדהו אבל יעקר אותם ורבי אליעזר אומר כי הערביים יניחוהו בשדותיהם כדי שירעוהו גמליהם ואחר שקצת בני אדם רוצים להניחם בשדותיהם אסור בכל מקום:

וחכמים אומרים שאינו אסור אלא בארץ ערב ששם רוצים בקיומם:
וארוס עשב שקורים בלשון ערב סוסנב"ר ונענ"ע רחב העלין ובלע"ז מינט"א:
וקיסום בערבי ללבב ובלע"ז קוריול"ה:
ושושנת המלך נקרא שקאיק אל נעמן ובלע"ז רושילא.
והקנבוס נקרא קנב ובלע"ז קנבו"ש:
והקינרס אל קנידיאה ואין הלכה כרבי אליעזר אלא כרבי טרפון:

פרק ו

משנה א

כבר הקדמנו פעמים רבות שעבודת הכרם ד' אמות והתבאר כמו כן כמה גפנים יהיו על איזה ענין ואז יקרא כרם וגפני הכרם הם מתפשטות על הארץ ואומר כמו כן שעבודת הגפן האחת ששה טפחים ועריס הוא גפן אדרת הסמוכה על הקיר או על קורות וזולתם ואז תתפשט ותמשך יותר ממה שתתפשט על פני הארץ והוא אומר מי שנוטע חמש גפנים בשורה אחת על עצים שעשה להם כמו ערש הם הנקראים עריס כמו שאמר כשיהיו שתים כנגד שתים ואחת יוצא זנב הוא כרם וכשהודיענו איזהו עריס חזר לבאר דיני העריס וחקותיו ואמר שבית שמאי דנין עליו כדין הכרם ואמרו שירחיק ארבע אמות מעיקר הגפנים ואז יזרע מה שירצה מפני שעבודת הכרם ד' אמות:
וב"ה אומרים שמדות הד' אמות הוא מעיקר הגדר או החריץ אחר ששריגי אותם הגפנים מתפשטים עליו וכאילו הגדרות הם עקרי אותם הגפנים ואם יהיה בין שרשי הגפנים ובין הגדרות אמה אחת ימדוד ג' אמות מעיקר הגפנים ויזרע התבואה:
ואמר ר' יוחנן בן נורי שכל זה טעות וכל עריס שיהיה על ענין זה כלומר שיהיה שורה אחת נחשבת כגפן יחידית שעבודתה ששה טפחים כמו שורה של חמש גפנים כשלא תהיה עריס שאינה כרם כמו שהקדמנו בפרק הרביעי ואע"פ שנעשית עריס לא נוסף בדינה על מה שהיה אבל נזכר ד' אמות בעריס של חמש גפנים לענין אחר והוא שיהיה בין עקרי אלו הגפנים והגדרות ארבע אמות ירחיק מעקרי הגפנים שיעור עבודת הכרם והוא ו' טפחים ויזרע הנשאר שהוא שלשה אמות אבל אם יש בין העקרים והגדרות פחות מארבע אמות אסור לו לזרוע בין הגפנים לגדר על הדרך שאמרנו במחול הכרם בפרק רביעי ולענין זה בלבד אמר ר' יוחנן בן נורי שנזכר ד' אמות בזה העריס אבל מעיקרי הגפנים לשדה איך לו להרחיק אלא ששה טפחים מפני שהיא נחשבת כגפן יחידית זהו פירוש הלכה זו וענין דברי המדברים בה ועל כן התבונן בה שרבים מן המפרשים נכשלו

בפירושם מכשול גדול ולא רציתי לזכרם ולהשיב עליהם שאין זה ענין ספרנו. ואין הלכה כר' יוחנן בן נורי ולא כר' עקיבא:

משנה ב

אמר כשיצא העריס ממקום גבוה ואע"פ שעקרו רחוק על הצורה הזאת אם אפשר לו לעמוד בארץ ולבצור כל הענבים התלוים מן העריס יהיה אסור בארבע אמות לכל רוח ואפי' יהיו עקרי הגפנים במקום העריס וכנגדו ולא יהיה נקרא עריס פחות מחמשה גפנים וכבר הקדמנו זה ויש לך לשמרו בלבך תמיד ואם אי אפשר לו לבצור כל הענבים עד שיהיה אוחז בענפי העריס או שיהיה עולה על מדרגה לא יהיה אסור אלא ארבע אמות כנגדו בלבד וזה ר"ל באמרו כנגדו במקום שהוא כנגד עקרי הגפנים מסוף העריס ימוד ארבע אמות ברוח ההוא ואז יזרע: ומה שאמר אחת בארץ ואחת במדרגה. ר"ל שורה אחת בארץ ושורה אחת במדרגה ואם היתה המדרגה גבוהה על הארץ י' טפחים לא יתחברו השתי שורות ונעשה כרם והלכה כראב"י ואין הלכה כר"א:

משנה ג

אפיפירות. הם האריגות שעשו מן הקנים והעצים כגון עריסות להשכיב עליהם שריגי העריס ועפיו כשיאריכו ואמר שהוא כשידלה ענפי הגפן על קצת העריס שעשוי לו ונשאר קצתו אסור לו שיזרע תחת המקום הריקן מן העריס העשוי אע"פ שאין עליו ענפים וכל הזורע שם לא קדש ואם האריכו הענפים הנטוים על העריס עד יסבכו על הזרע יהיה אסור אותו הזרע וזה הדין בעצמו יתחייב בכל מי שידלה ענפי הגפן על קצת ענפי אילן סרק ואילן סרק הוא אשר לא יעשה פרי כמו שיתבאר ויהיה נחשב אותו האילן סרק כמו העריס העשוי מעצים:

משנה ד

העריס עשוי מן הקנים וזולתם וכן ענפי אילן סרק תהיה הכוונה להדלות עליו הענפים ומפני כך אסרנו כל זרע שנזרע תחתיו מפני שהוא מזומן להדלות הענפים על כולו ולענין זה היתה המחשבה אבל אילן מאכל אין אדם עושה ממנו עריס ויתכוין להפסידו וכן אמר אין אדם מבטל תאנתו מפני גפנו ומפני זה התירו לו לזרוע תחת המותר ואם האריכו הענפים וסיבכו על מה שזרע ירים מענפים המתפשטים ויחזירם לצד אחר: ומה שאמר וכן קורות הרבה ר"ל בסדן של שקמה וכבר פירשנו שקמה שהוא ממין התאנים ואסור לו מה שנזרע תחת הקורה ההיא ואע"פ שהענפים על מקצתם מפני שהם אפיפירות והתיר לו לזרוע תחת שאר הקורות היוצאות מגוף השקמה מפני שהוא אילן מאכל:

משנה ה

כבר הקדמנו לך מה בין אילן סרק לאילן מאכל לענין שהדלה עליו את הגפן ואם הוא מותר לו לזרוע תחת המותר ואם לא כפי מה שהקדמנו ואין הלכה לא כר' מאיר ולא כר' יוסי:

משנה ו

ועוד כל שהוא בארו בגמ' שיעור זה הנוסף שהוא חלק משמים חלק באמה והוא עשירית טפח ושיעור טפח הנזכר בכל המשנה והגמ' ובו יהיה השיעור תמיד הוא ד' אצבעות בגודל או שש באצבע אשר תחת הגודל וב' השיעורים שוין ובגמרא יתבאר כל זה ועבודתו הוא ו' טפחים לזו השורה וששה לזו שכנגדה וכבר הקדמנו לך פעמים רבות שדין השורה של ה' גפנים כדין גפן יחידית לפי שאינה כרם אבל עבודתה ששה טפחים וכן כשיהיו שתי שורות בלבד זו כנגד זו וביניהם ח' אמות מותר לו לזרוע ביניהם כמו שנתבאר בסוף פרק רביעי וזה הדין בעצמו נדון בשתי שורות אלו כשיהיו עריס אבל הוא צריך לשמונה ועוד ואז יהיה מותר לו לזרוע ביניהם לאחר שירחיק אמה מכל שורה מהם כמו שבארנו:

משנה ז

אמר כשיתחיל העריס מקרן בין שתי קירות וילך הלוך ומתמעט עד ישוב דמות החתיכה שבשפת בין הצואר שנקרא בלשון ערבי לבנה כאילו הוא משולש על הצורה הזאתאמר שירחיק עבודתו ויזרע בין הקירות עד שיהיה בין הקצה ובין הקיר ד' אמות ואז נותנין לו עבודתו וזורע את המותר כפי מה שציירנו ואין הלכה כרבי יוסי:

משנה ח

חס עליהן לפסקן. כלומר חמל עליהן לכרות אותן שלא יתקלקל העריס ולא הניחם מפני שמחשבתו עליהן אלא בשביל דבר אחר מלבד זה ומפני כך מותר לו לזרוע תחתיהם שאינן חשובות בכלל האפיפיריות אלא אם כן היה מחשבתו לדלות עליהן הענפים הצומחים:

משנה ט

הפרח היוצא רואין אותו. פי' נחשב אותו בלבנו כאילו דבר נתלה מקצתו על הארץ וכל מה שכנגדו משטח הארץ אסור לזרוע בו: ואמר וכן בדלית. ר"ל וכן בפרח היוצא מן הדלית והוא הגפן בלא עריס:

המותח זמורה. הנוטה אותה:

ספקה בחבל. קשרה בחבל או בגמי. ואם נתכוין בחבל ההוא שבקצה הענף לדלות עליו ענפים אחרים הוא כמו אפיפיריות ואסור לו לזרוע כמו שהקדמנו:

פרק ז

משנה א

המבריך את הגפן. הוא שיטמיננה בארץ ואסור לו לזרוע עליה אלא אם כן יש עליה עפר גבוה שלשה טפחים ואפילו טמנה בדלעת או בסלון ובארו בגמ' ואמרו בסלון של חרס הוא אומר שאם הכניס הזמורה בסלון של חרס או בדלעת שהדלעת כשתוציא ממנה הזרע תשאר ריקה ותדמה כמו צנור אסור לו לזרוע בקרוב לה עד שיטמינה בארץ שלשה טפחים:

וסלע. היא הקרקע הקשה:

והארכובה של גפן צורתה כך וימדוד עבודתה שהיא ששה טפחים מעיקר שני שנראית הגפן יוצאת משם וזה אם לא יהיה עיקר ראשון נראה אבל אם היה נראה ויראה שהוא עיקר הגפן הזאת שנתעקל יש למדוד מעיקר ראשון:

משנה ב

ענין מצטרפות שיתחברו זו עם זו ויהיה נחשב כרם:

ומה שאמר גפן שיבשה שנפלו העלים שלה בתחלת החורף כאשר יקרה לגפנים ולא ירצה לומר שיבשה לגמרי ואינה עושה פרי:

וצמר גפן נקרא בלשון ערב קוטו"ן ירצה לומר כשיזרע צמר גפן בכרם אינו מקדש את הכרם שאינו ממיני זרעים: ושאמר על גבי גפן. ר"ל כשיזרע עליה שהבריכה בארץ ואין עליה עפר גבוה ג' טפחים כמו שאמר ואין הלכה כר"מ ולא כר"א בר' צדוק בדברו האחרון:

משנה ג

כבר הקדמנו שכרם שחרב מאמצעו אם היו שם י"ו אמה נותנים לו עבודתו וזורע את המותר:

ומה שאמר מותר חורבן הכרם הוא שיהיה חורבן הכרם פחות מי"ו אמה ונותן עבודתו וזורע את המותר וכן אם יהיה בפסקי העריס פחות מח' אמות ועוד ונתן עבודתו וזרע את המותר וכן אם הדלה על מקצת אפיפירות וזרע תחת השאר כל אלו אסורין לעשותן וענין שאמר אוסרין ר"ל שאלו הנזכרים אוסרין המקום ההוא מן הארץ לזרוע בו ומקדשים הוא שישרפו כל הנזרע והגפנים כפי מה שהקדמנו:

משנה ד

חייב באחריותו לפרוע כפי מה שהפסיד ואין הלכה כר"י ולא כר' שמעון וידוע שכל הארצות בשעת השמטה הפקר הם ואין לאדם קנין גמור בהם ומפני זה נעשה כרמו בשנת השמטה כמי שאינו שלו ואין הלכה כר"ע:

משנה ו

עוד יתבאר לך במקומו שהקצירה בחולו של מועד אסורה אלא לצורך מכריח כמו שיתבאר במקומו ומותר לו לקצור הכלאים בחולו של מועד כמו שאמר:

וענין **עד שליש** ר"ל שיוסיף להם שלישית השכר כדי למהר בעקירתו כגון אם יהי' שכרן ג' פשיטים בכל יום יתן להם ד' פשיטים ואם לא ימצא אלא בשכר גדול מזה יקצור לאטו ואפי' אם נמשכה. הקצירה עד לאחר המועד ולאחר המועד יבקש פועלים בשכר הידוע ויקצרו כדרכם:

ומה שאמר **משישקע** ר"ל משיתחבא בעל הכרם מפחד האנס הרוצה לאנוס אותו:

משנה ז

עלעלה. פעל נגזר מתרגום צלע עלעא והענין הוא שהרוח שברה ענפי הגפן והפילה אותן על גבי התבואה: ופירוש יגדור שמיד יסירם מהרה:

משתשריש. מעת שיתפשטו שרשיה בארץ: ופירוש בשלו ידוע: וענין שאמר תבואה שיבשה כל צרכה וענבים שבשלו כל צרכן אינן מתקדשו'. הוא כפי מה שאומר והוא כשיטע גפן בתבואה שיבשה כל צרכה או זרע תבואה בכרם שבשלו ענביו כל צרכן אין מתקדשות וכן כשיזרע בכרם והענבים דקים מאד שהם בוסר בטרם שיהיו כפול הלבן אינה מתקדשת כמו כן והטעם בכל זה הוא מה שאמר הכתוב (דברים כ"ב:ט') פן תקדש המלאה הזרע וצריך שיהיה שם תבואת כרם ומלאת זרע ושתהיה כמו כן בענין גדול ותוספת ואם הגיעה לתכלית שלמותה לא יקראו אז תבואת כרם ומלאת זרע אלא ענבים וחטים:

משנה ח

כבר הקדמנו לדבר בעציץ נקוב בפ"ה ממס'(מ"י) דמאי ופירשנו שם דינו והקדמנו כמו כן היאך נוכל לדעת אם הוסיף חלק ממאתים בפ"ה (מ"ו) מן המסכתא הזאת ושאמר אם הוסיף במאתים אסור על תנאי וזכרו אותו בגמ' והוא שאמרו ובלבד שיניחהו תחת הגפן ואין הלכה כר"ש:

פרק ח

משנה א

אמר הכתוב בכלאי הכרם פן תקדש (דברים כב) יבא בקבלה פן תקדש תוקד אש ר"ל לשרפם ולא יהנה בהם:

ופי' מלהרביע הוא להרכיב זכר על נקבה ויכניס כמכחול בשפופרת ואז ילקה: ... ומה שאמר כלאי בהמה אסורין זה עם זה ר"ל שאסור הרבעת הבהמות שהם מורכבות מב' מינין אלו עם אלו כגון שירכיב פרד על סוסיא כמו שיתבאר בפרק שאחר זה:

משנה ב

כשאמר כלאי בהמה אינן אסורין אלא מלהרביע אמר שאינו זה אלא לבהמה עם בהמה או חיה עם חיה ושאר מה שיסדר אבל בהמה טמאה עם טהורה וטהורה עם טמאה יש בה תוספת על איסור ההרבעה והוא שהם אסורין לחרוש ולמשוך ולהנהיג ולחרוש הוא שיחרוש בהם יחדיו בעול אחד ולמשוך בהם העגלה או האבן או כדומה לו ולהנהיג שיקשרם ביחד ויוליכם וזה ענין שאה"כ (שם) לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו ואמרו שענין יחדיו ר"ל לחבר ביניהם וליחדם על איזה דרך שיהיה או לחרישה וזולתה ומן השור וחמור נקח ראיה על כל שני מינין אחד טמא ואחד טהור ואיסור זה מן התורה אבל מדרבנן אסור כמו כן החרישה וזולתה משאר מיני כלאים כמו שנתבאר בב"ק (דף נד:) שהוא אומר אחד השור ואחד כל בהמה:

משנה ג

קרון. מין מהעגלות והם ב' עגלות האחת קשורה בשניה ועגלה שלישית קשורה באותם הרצועות שבה והוא אמר שהאיש היושב בתוך הקרון והאיש המנהיג שתי בהמות שהם כלאים המושכות העגלה ילקה כל אחד מהם מלקות ואפי' שלא יעשה כלום היושב בקרון שישיבתו שם עוזר למלאכה ותיקון:

ור' מאיר פוטר היושב בקרון אחר שאינו עוזר בשום תנועה להוליך העגלה או הבהמות: **ושלישית שהיא קשורה לרצועות**. ר"ל העגלה השלישית הקשורה עם הקרון אסור לשבת בה כשימשכו העגלות ההם בהמות כלאים ואין הלכה כר"מ:

משנה ד

קרון. כבר פירשנו שהוא מין ממיני העגלות וימשכו אותה בבקר אסור לקשור סוס לצד מצדי הקרון כדי שלא יחביר בין הסוס והבקר בקשר אחד. ולובדקים הוא חמור הנמצא בארץ לודים ידמה לגמל ודעת ר' יהודה הוא מה שאפרש לך שהוא אומר כשתהיה הנקבה ממיני הסוסים והזכר חמור יהיה הפרד הנולד מהן מין אחד ומותר להחביר בין

הפרדים ההם ולא נאמר שנחלק חלק מן הסוס עם חלק החמור לפי שכל א' מהם יש בו חלק מן החמור וחלק מן הסוס העיקר אצל ר' יהודה אין חוששין לזרע האב ואלו הפרדים אחרי אשר אמותיהם ממיני הסוסים הם מין אחד ומותר להרכיב קצתם על קצתם וכן כשיהיו אמותיהם ממין החמור הוא כמו כן מין אחד אבל הוא אוסר להחביר בין פרד שאמו מזרע החמורים ובין פרד שאמו מזרע הסוסים שיהיו אז שני מינין בלא ספק מפני שלזרע האם חושש ר' יהודה וזהו שאמר אבל הנולדים מן הסוס עם הנולדים מן החמור אסורין זה עם זה והחולק עם ר' יהודה אומר שכל מיני הפרדים א' מאחר שחוששין לזרע האב כמו כן ואחד שתהיה אמו של זה הפרד ממין החמורים ושל זה ממין הסוסים מין אחד הוא ומותר לדעתו להחביר בין הנולדים מן הסוס עם הנולדים מן החמור והלכה כר' יהודה:

משנה ה

והרמך. הוא מין ממיני הסוסים וכמדומה לי שהוא חלוש התאוה שיש מין הסוסים חלושי תאוה. ומה שאמר בענין זה אסורות ומותרות ר"ל שאסור לעשות הרכבה או שיהיה מותר:

ואדני השדה. הם חיות הדומות לבני אדם ואומרים המספרים חדושי העולם שהוא מדבר דברים רבים שאינם מובנים ודבורו דומה לדבור אדם ושמו אלנאנס בלשון ערב ומגידים מעניניו בספרים דברים רבים:

וקופד. נקרא בערבי קנפוד:

וחולדת הסניים. חיה דומה לחולדה ממיני השועלים. ומן העקרים שיתבארו לך במקומן בע"ה שהשרץ והוא כל אחד משמנה שרצים הנזכרים בתורה כענין שאמ' החולד והעכבר לא יטמא במשא אבל הוא מטמא במגע בלבד והנבלה תטמא במגע ובמשא והשרץ יטמא בכעדשה והנבלה תטמא בכזית על כן אמר ר' יוסי שבית שמאי היו מסופקין בחולדת הסניים אם הוא שרץ משמנה שרצים והוא ממין החולד או הוא ממין חיה והיו דנין עליו לחומרא ונותנין עליו חומרי הנבלה ואמרו מטמא בכזית במשא כמו נבלה ונותנין עליו ג"כ חומרי השרץ ואמרו שהוא מטמא בכעדשה במגע כשרץ ואין הלכה כר' יוסי בשני דבריו:

משנה ו

שור בר. הוא השור המדברי והאומר שהוא מין חיה יתיר אכילת חלבו כמו חלב הצביים והאילים:

וערוד. הוא פרא למוד מדבר:

והפיל. ידוע:
והקוף נקרא בלשון ערב קדר ותועלתנו במה שנאמר שהכלב ואדני השדה חיה ואחרים אומרים שהם בהמה לענין מקח וממכר ומתנה כשימכור או שיתן כל חיה שיש ברשותו או כל בהמה:
ואדם מותר עם כולם: אמר הכתוב לא תחרוש בשור ובחמור יחדו (דברים כ"ב:י') ואמר בספרי בשור ובחמור אי אתה חורש אבל אתה חורש בשור ואדם באדם וחמור ואין הלכה כר' יוסי ולא כר"מ:

פרק ט

משנה א

אמר הכתוב בכלאי בגדים (דברים כ"ב:י"א) צמר ופשתים יחדו ואמר בטומאת נגעים (ויקרא י"ג:מ"ז) בבגד צמר או בבגד פשתים ואמר בבגדי כהונה כולם שלא יהו אלא מתכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר (שמות כ"ח:ח') או מכולם או מאחד מהם שש הוא פשתן ותכלת הוא' צמר צבוע וכעין תרשיש וארגמן הוא הנקרא בערבי ארגואן והוא הצמר הצבוע בצבע לאכ"א ותולעת שני הצמר הצבוע בשני והוא הכרמז ואתה רואה שהשנוי אינו נופל אלא בצבעים בלבד ושני המינין הם צמר ופשתים ואל יטעה אותך מה שהוא אומר במקומות מן התורה כתנת בד ומכנסי בד שהבד שם הפשתן כמו כן. ומה שאמר אם רוב מן הגמלים מותר. ר"ל מותר לארוג אותו עם הפשתן:
וקנבוס. נקרא אלקנבס בערבי וכשיגדל בארץ יצאו ממנו חוטים ידמו לפשתים והבגדים הארוגים ממנה נמצאים לרוב: ופירוש טרפן כתשן זה עם זה:

משנה ב

שיריים וכלך מיני משי הם וידמו כאילו הם צמר ופשתים מפני שאחד מהמינים ההם חלק כמו הפשתים והשני יש בו יבשות והוא שעיר כמו הצמר:
אין עראי לכלאים. ר"ל שאסור ללבשם אפי' בדרך עראי כמו שנתבאר באמרו לא ילבש כלאים אפילו על גבי שאר בגדים זה על זה ואפילו לגנוב את המכס אין לו רשות ללבשו וכן היה מנהגם:

משנה ג

מטפחות הידים. הם המפות שינגבו בהם הידים ומטפחו' הספג מפות שינגבו בהם כל הגוף ומטפחות הספרים מפות מספר תורה שיאחוז בהם ס"ת הקורא בשעת קריאתו:

מטפחות הספרים. מפות המגלחים ישימו אותם.על כתפי המתגלח והלכה כר"א שהוא אוסר אלו השלש מטפחות משום כלאים:

משנה ד

תכריכי המת. הבגדים שילבישו המת שהאדם כשימות בטלו ממנו כל המצות ואינם חייבים החיים לנהוג בהם איסור ולא שום מצוה ממצות הכתוב כגון ציצית ותפילין ומזוזה ודומה לאלו:

והמרדעת. הוא מרדעת החמור ונקרא בלשון ערב מרדעת:

משנה ה

ר"ל שמותר להם מכירת כלים של כלאים ולהשליכם על גביהם ובלבד שלא יתכוין להתחמם בהם או לכסות גופו מן השמש:

וצנועים. הם המדקדקים במצות:

ומפשילין במקל. הוא שישים אותם בקצה המטה וישים המקל על כתפו כדי שלא תגע לגופו:

משנה ו

כל זה מבואר:

משנה ז

אלו השמות כולם לא עמדנו על פירושם אבל הענין ידוע ומובן והוא שכולם הם בגדי צמר ילבשו בהם הרגלים והשוקים כי הוא אמר שאסור ללבשם עד יחקר עליהם אם הם תפורין בפשתים וא"ר יוסי שהבאים ממדינת הים ומאיי הים אינן צריכות בדיקה שכולן יתפרו אותן בחוטי קנבוס שהפשתן אינו נמצא אצלם ודברי רבי יוסי היה אומר בשם מי שהגיד לו בזמן שלא היה נמצא פשתן בכל הארץ וכן אמרו בגמרא הדא דתימא בראשונה שלא היה הפשתן מצויה בכל מקום אבל השתא שהפשתן מצויה בכל מקום צריכה בדיקה ומנעל של זרד הוא דמות מנעל שנותנים תחת כף הרגל להלוך בה על היצועים והכסתות:

משנה ח

שוע. הוא הטרוף שהוא ממחק פני הבגד ותרגומו וטח את הבית (ויקרא י"ד:מ"ב) וישוע ית ביתא:

טווי. הוא לערב צמר ופשתים יחדו ויטוה מהם חוטים:

ונוז. הוא שארוג משניהם האריגה והוא לשון הארמניים וענינו אצלם החבור ושיתאחה וישוב כאחד וכשיתערב הצמר בפשתים ויטוו משניהם חוטין ויעשו מן הטווי ההוא

בגד ואחר כך יטרפנו וימחקנו וימרקנו כמו שיעשו בבגדי מלף הידועים אז יהיה הבגד ההוא כלאים וזה כלאים מן התורה והוא שלא יהיו כלאים עד יהיו נחברים אלו שלשה העניינים כולם וכל מה שאינו כך הוא כלאים מד"ס וזו הלכה פסוקה באמת ואין בו ספק וכן אמרו בגמ' ואם מצאת לאחד דבר חולק על מה שאמרתי לך אל יכנס בלבך ספק שהוא שכח ההלכה ההיא האמורה בגמ' נדה (דס"א):

ונלוז ומליז. הוא נוטה מן האמת ומרחיק רחמי הקב"ה ממנו לעברו מצות שצוה הקב"ה בדבר שאין בו תאוה שתכריחהו וזה עון גדול וגזרת נלוז ומליז ממלת אל ילוזו מעיניך (משלי ג':כ"א):

משנה ט

לבדים. הם יריעות הצמר שאינן ארוגות אלא טרופות ונקרא בלשון ערב לבד:

ופיף של צמר בשל פשתן. עבותות של צמר ופשתן מפני שיתערבו חוטים אלו עם אלו כהתערב באריגה:

משיחות של ארגמן. עבותות של ארגמן מנהג עושיהן לקבץ בהם רבות ולקשור אותם מחוטי פשתן והוא אומר שהם כלאים שהחוט ההוא יפתל אותו עם הארגמן ואז יקשור בו ובמעשה ההוא שהוא פותל יהיה טווי וזה ענין שאמר מולל עד שלא קושר:

וסרט של צמר בשל פשתן. הוא להדביק מחגרת או אזור או אבנט מצמר ואחד מפשתן ברצועות עור בין שניהן כדי שיקשור קצה עור באזור הצמר וקצה האחר באזור הפשתן ומכאן שאסור לתפור בגד צמר בבגד פשתים ואפי' בחוטי משי או בחוטי צמר גפן וכל זה כלאים מדרבנן כמו שזכרתי לך ואין הלכה כר"י:

משנה י

אותות הגרדין. והכובסין הם סימני האורגין וכובסי הבגדים שהם עושים סימנים בבגדיהם כדי שלא יתערבו ואם יעשה סימן בחוטי צמר על בגד פשתים או הפך הרי זה כלאים ותוכף תכיפה אחת להכניס חוט בשני בגדים כא' וכשימשכהו אדם נמשך במישור והוא אומר ששני הבגדים ההם אינן מחוברים ואם נטמא האחד לא נטמא השני וזהו ענין שאמר אינו חיבור ואם האחד מהם פשתן והשני צמר אין בהם משום כלאים והמושך מהם חוט בשבת פטור ואינו קורע:

עשה שני ראשיה כאחת הוא שיתחבר שני קצות החוט מצד האחד ויתחבר בגד לבגד ויהיו שתי תפירות כמו זהאבל תכיפה אחת הנזכרת בתחלה היא כן אומר שאין לנו לחשב ב' הבגדים מחוברי' כבגד אחד ולדון עליהם אלו הדינין עד שיתפור שלש תפירות וישקיע המחט בבגד ג' שקיעות. ומה שאמר השק והקופה מצטרפין לכלאים ר"ל

כשיקבוץ בגד צמר ופשתים ויחבירם בחתיכת שק או קופה שכבר החבירם אצל השק או אל הקופה קצתם עם קצתם ויש להם קצת חיבור ונעשה כלאים ואסור ללבוש הבגד ההוא המחובר משניהם וכן אמר בספרי יחדו מ"מ ואין הלכה כרבי יהודה: